

”Kampagnen med Blæk istedet
for Blod”. Håndskrifter,
trykk og opinionskamp i
skandinavisk offentlighet,
1801–1814

Ruth Hemstad

Håndskrevne, mangfoldiggjorte brev og pamfletter, sammen med enkle små trykk, var en integrert del av svensk agitasjons- og etterretningsvirksomhet rettet mot Norge i årene etter 1800.¹ Virksomheten kulminerte i 1812–14, da danske skribenter anklaget svenskene for å ville ”aabne Kampagnen med Blæk istedet for Blod”.² Det ble pekt på den svenske bruken av ulike skrifter, som ”listige Traktater, Skandskrifter, Proklamationer, Oprørsbreve [...]”. Ved dette håpet de å nå målet ”uden Sværds slag”, men, som det ble fremhevet, dansker og nordmenn vil ”diærvt giengielde enhver Draabe Blæk, som Naboen forgieves spilder”. Hva slags kampanje var dette, og hvilken rolle spilte det håndskrevne ord i denne virksomheten?

Den flytende overgangen mellom mangfoldiggjorte håndskrifter og trykte pamfletter på slutten av det lange 1700-tallet kan studeres i detalj i den svenske agitasjonen rettet mot Norge mellom 1801 og 1814. Selv betegnelsene, som ”krig [...] med pennan” og ”Kampagnen med Blæk”, peker på det håndskrevne ordet som en faktor av betydning, selv om karakteristikkene også må forstås i overført forstand.³ Håndskrifter og trykk som ble sendt inn over grensen til Norge ble i økende grad møtt med norske og danske svarskrifter. Dette gjaldt særlig overfor den kraftig utvidete agitasjonen fra svensk side i årene 1812–14, som dermed bidro til å utvikle en tidlig inter-skandinavisk politisk offentlighet, med innslag også fra internasjonalt hold. I den politiske striden som utspilte seg under nye politiske og statlige forhold, i et offentlig rom på tvers av landegrenser og medietyper, søkte de ulike aktørene gjennom sine skrifter å påvirke den politiske opinionen i hver sin retning.

Den skandinaviske konflikten om – og i – Norge ble ført på ulike arenaer som interagererte på ulike måter.⁴ Det skjedde både gjennom offentlige og offisielle kanaler, som myndighetenes kunngjøringer i avisene, og på mer halvoffentlig, eller semi-offentlig vis, som gjennom tilsynelatende private, håndskrevne, mang-

foldiggjorte brev, som sammen med trykte utgivelser kunne ha et offisiøst preg – utgitt anonymt, men i forståelse med myndighetene. Konflikten ble også fulgt med en viss interesse av en internasjonal offentlighet, og ble diskutert ikke minst i britiske aviser.⁵ De ulike typer skrifter og formater ble også kommentert i den samtidige litteraturen, som vi alt har sett. I et annet dansk svar på en publikasjon fra svensk side som ble utgitt på en rekke språk, het det våren 1813:

Snart er det Oprør prækende Skamskrivter, snart Pamphlets indklædte i venskabelige Breve, der udstrøes under Haanden for at lokke og forføre; saa Armee-Plakater, som under en officiel Maske udkramme deres Falskhed; atter igien ministerielle Beretninger, hvori man understaaer sig at fortælle et oplyst Folk Ammestue-Snak [...].⁶

I denne tidlige offentligheten, hvor det private og det offentlige kunne være sammenblandet på ulikt vis, finnes mangfoldiggjorte håndskrifter – "Pamphlets indklædte i venskabelige Breve" – parallelt med trykte utgivelser. Disse to ulike formatene representerte ikke nødvendigvis en større forskjell for leserne. Nils Erik Villstrand har pekt på at det håndskrevne ordet ikke var særlig underlegent det trykte i opinionsdannelsen på denne tiden, og det var ikke uvanlig at avskrifter sirkulerte parallelt med og istedenfor trykte skrifter.⁷ Briggs og Burke fremholder også at gamle medier levde videre sammen med nye: "as new media were introduced, older ones were not abandoned but coexisted and interacted with the new arrivals. Manuscripts remained important in the age of print [...]".⁸ Bodensten peker på at håndskrifter er blitt undervurdert i studier av offentligheten på 1700-tallet til fordel for et fokus på det trykte materialet, og at det er nødvendig å studere "avskrifter och tryck som två tekniker som under lång tid användes parallelt".⁹ Det samme poenget fremheves av David McKitterick.¹⁰ Håndskrifter som var ment for offentlig spredning fungerte som et alternativt medieformat gjennom det lange 1700-tallet. Denne type materiale er derfor også relevant i bokhistoriske og bibliografiske studier fra denne perioden.¹¹ De senere tiders praksis med helt separat katalogisering og kategorisering kan komme til å skille det som i sin tid hørte sammen, og svekke forståelsen av den samtidige kontekst.¹²

I det følgende vil jeg se nærmere på bruken av håndskrevne pamfletter i opinionskampen om Norge etter 1800, med vekt på årene 1812–14, da virksomheten var på det mest intense. Parallelt med håndskrifter ble en rekke trykte publikasjoner også spredt. Materialet er tidligere behandlet samlet, drøftet i lys av det jeg har kalt en politisk-bibliografisk metode, en form for mikrohistorie der alle utgaver og oversettelser studeres systematisk og ses i en bredere politisk og bibliografisk kontekst.¹³ I hvilken grad kan dette materialet belyse forholdet mellom håndskrift

og trykk på denne tiden og i hvilken grad inngikk de nye og gamle formatene i et felles, intertekstuellet og transmedialt kommunikasjonssystem?

”[D]etta lilla hemliga opinionskrig”

Den svenske drømmen om en forening med Norge dukker opp med jevne mellomrom utover på 1700-tallet, men en mer målrettet virksomhet for å påvirke nabo-folket er tydelig først tidlig på 1800-tallet.¹⁴ Den svenske agitasjonsvirksomheten hadde flere faser fra 1801 til 1814, da målet om en forening med Norge ble nådd. Mellom 1800 og 1814 er det særlig tre perioder der håndskrevne og trykte brev og pamfletter ble tatt i bruk fra svensk side for å påvirke nordmennene, mer eller mindre parallelt med invasjonsplaner, men også som et slags forsøk på å erobre Norge innenfra; 1801–03, 1808–09 og 1812–14. Denne virksomheten i det norsk-svenske grenseland, en del av tidens utenrikspolitikk og militære forhold, har i begrenset grad fått historikernes oppmerksomhet, ikke minst fra norsk side har dette vært underbelyst. Temaet er blitt kartlagt og studert i langt større detalj de senere årene.¹⁵ Den svenske interessen for nabolandet Norge har en klar geopolitisk og militærstrategisk motivasjon, begrunnet i territoriell nærhet og dermed ekspansjonsmulighet samt ønske om å unngå tofrontskrig.

Forsøkene på å bearbeide den norske opinionen hadde nok begrenset gjennomslagskraft, men virksomheten belyser den samtidige troen på muligheten til å påvirke allmennheten gjennom ulike medier, gjennom muntlig og skriftlig kommunikasjon, gjennom samtaler, håndskrifter og trykte publikasjoner. Nettopp overbevisningen om muligheten til å påvirke nordmennene i pro-svensk og anti-dansk retning – ”detta lilla hemliga opinionskrig” som Gustaf Lagerbjelke kalte det i 1803 – er en rød tråd i den svenske virksomheten langs grensen.¹⁶ Lagerbjelke var klar over betydningen av å ha et langt tidsperspektiv når det gjaldt de svenske planene om en forening med Norge: ”Men att småningom, gradvis, obemärkt bereda sinnena, upplysa mängden, leda det allmänna omdömet, – i dessa afseenden bör aldrig tid förloras.”¹⁷ I denne agitasjonsvirksomheten ble både håndskrifter og trykk tatt i bruk som to supplerende medieformater.

I årene rundt 1803 var Lagerbjelke og landshøvding Carl Fredrik Lilliehorn engasjert med etterretningsvirksomhet langs grensen som en del av Gustav IV Adolfs Norges-politikk.¹⁸ Stemningen i Norge ble forsøkt kartlagt av innsendte spioner og beskrevet i rapporter. Pamfletter i form av fingerte brev, trolig både i håndskrevet og trykt format, ble distribuert over grensen. I *Bref från en invånare i Finland till en af sina vänner i Tyskland* berømmes Gustav IV Adolfs regjering sett fra

den finske bondens perspektiv.¹⁹ Lagerbjelke forfattet senere et tilsvarende skrift, *Öfversättning af en utländsk resandes bref*, som, ifølge Schinkel, ble trykt i utlandet i flere hundre eksemplarer ment for et norsk publikum.²⁰

Nye proklamasjoner fulgte da Norge igjen rykket inn som et sentralt utenrikspolitisk mål for Sverige i 1808–09. I etterkant av den dansk-norske krigserklæringen våren 1808 utformet kongen en proklamasjon til *Norriges innebyggare!*, et lite trykk på én side, ment for å berolige nordmennene i forbindelse med den svenske invasjonen, eller rettere sagt de forberedende manøvrer inn i Norge.²¹ Som en kunngjøring fra kongen var det trykte formatet naturlig, og ikke håndskriftsformatet, som kunne gi et mindre offisielt preg. I etterkant av den feilslåtte krigføringen og våpenhvilen i desember, kom en ny proklamasjon fra kongens side med oppfordring til en norsk selvstendighetserklæring, trolig i et forsøk på å bidra til et brudd mellom Danmark og Norge.²²

I årene etter Sveriges tap av Finland og statskuppet mot Gustav IV Adolf i mars 1809 ble det arbeidet mer systematisk for å påvirke den norske opinionen, ikke minst gjennom propagandavirksomheten langs grensen. I denne virksomheten var håndskriftene et viktig format, særlig i de første årene.²³ Etter den nye kronprins Carl Johans ankomst i 1810 ble denne virksomheten trappet opp.

Adlersparres skrifter

Georg Adlersparre, offiser, politiker og publisist, spilte en sentral rolle i agitasjonen mot Norge rundt 1814, med start allerede i 1809. Han hadde publisistisk erfaring, blant annet som redaktør for tidsskriftet *Läsning i blandade ämnen* fra 1797–1801, et sentralt tidsskrift som utfordret tidens trykkefrihetsgrenser.²⁴ Adlersparre var i første linje da Gustav IV Adolf ble styrtet ved et statskupp og den danske prins og norske øverstkommanderende, Christian August, ble valgt til svensk tronfølger i 1809 under navnet Carl August. Under marsjen i spissen for vestarmeen våren 1809, fra Värmland mot Stockholm for å avsette kongen, sørget Adlersparre for å informere både de militære og befolkningen underveis ved å dele ut og henge opp en forklarende proklamasjon.²⁵

Medvirkende til valget av den dansk-norske prinsen var håpet om en forening med Norge, kanskje også en union mellom alle de tre skandinaviske landene. Dette fremkommer ikke minst i den håndskrevne pamfletten som Adlersparre forfattet i 1809, og som ble sendt inn i Norge med svenske agenter. I det én sides skriftet "En gamal Bondes Testamente till Sina barn och Grannar" argumenteres det for fordelene med en norsk-svensk union: "Norje borde ej komma under Sverrige,

utan bægge rikena stå i förening och vara lika goda”.²⁶ Da Carl August falt av hesten og døde i mai 1810, få måneder etter valget, ble de svenske skandinaviske drømmene satt på vent. Med Carl Johan som ny svensk kronprins håpet Adlersparre og hans likesinnede på nye muligheter for den ønskede norsk-svenske foreningen. De skulle komme raskt, med nye oppdrag for de penneføre.

Fra 1812 ble et omfattende etterretningsapparat igjen bygget opp og utnyttet for å spre proklamasjoner i ulike formater over grensen. Dette skjedde i etterkant av den hemmelige svensk-russiske traktaten fra våren 1812, der Carl Johan sikret seg russisk støtte for sitt ønske om Norge – som en kompensasjon for tapet av Finland, og som en belønning for å delta i striden mot Napoleon. Denne endringen i svensk utenrikspolitikk, senere kalt den svenske 1812-års politikk, var kontroversiell, både i og utenfor Sverige, og opinionsfremstøt ble rettet i ulike retninger.²⁷ I forsøket på å påvirke en befolkning utenfor eget lands grenser var virkemidlene mer begrensede enn om det gjaldt egne innbyggere. Det ble heller ikke betraktet som akseptabel politikk å forsøke å påvirke andre monarkers undersåtter i fredstid, slik det i gjentatte omganger ble påpekt fra dansk side, som hos norsk-danske Andreas Bonnevie: “[...] vantreven er den Ætt, der vælger søde Ord, // Opdigtelse og List og underfundig Tale // for Staal, i Kamp mod Mænd; – den Skik er nye i Nord.”²⁸ I nyere tid er slik påvirkning blitt et utbredt fenomen under betegnelsen *public diplomacy*, men det ble i utstrakt grad brukt slike virkemidler også i kampen om Norge rundt 1814, rettet både mot den norske, men også mot en internasjonal, og da særlig den britiske offentligheten.²⁹

Tradisjonelle, åpne, offisielle kanaler, som kunngjøringer fra statsmakten, var i første omgang ikke aktuelle. I stedet ble håndskrevne pamfletter, gjerne formet som brev, forsøkt spredt i Norge. Den argumenterende pamfletten, og ikke minst brev-pamfletten, var en utbredt genre i den politiske håndskrevne litteraturen på 1700-tallet. Som en formalisert samtale og en didaktisk dialog fremstod den som fortrolig, oppriktig og diskret.³⁰ Denne genren ble i utstrakt grad tatt i bruk av Adlersparre og andre agenter i virksomheten rettet mot norske mottakere, som vi skal se. En annen utbredt genre på 1700-tallet var de politiske allegoriene, som ikke gjenfinnes i agitasjonsvirksomheten rundt 1814.³¹ Elementer fra det ironiske nidskriftet, paskvillen, som også var en etablert genre, både for håndskrift og trykk, finnes imidlertid også i dette materialet, både som håndskrifter på gatehjørner i 1814 og i form av trykte danske svarskrifter, som Bonnevis dikt er et eksempel på.

Adlersparre fikk gjennomslag for sitt krav om å få frie hender til agitativ virksomheten etter å ha redegjort for sine planer.³² Skriftene fra 1812–13 ble tilsynelatende nokså bredt sirkulert i grenseområdene, til forskjell fra propagan-

daen i 1809.³³ Håndskriftene, og i økende grad trykt materiale, ble utdelt av agenter parallelt med mer tradisjonell spionvirksomhet. En rekke rapporter om den norske opinionen ble sendt tilbake til Stockholm, og de tjente også som grunnlag for utforming av nye brev og pamfletter. Materialet var særlig rettet mot grensebefolkningen, både mot bønder og lokal elite – fortrinnsvis personer som i utgangspunktet var vennlig innstilt, og som kunne bringe budskapet videre.³⁴ Ofte ble materialet også sendt til prester og andre som ikke nødvendigvis var like positive.³⁵

De første skriftene som ble sendt inn sommeren 1812 var håndskrevne brev-pamfletter utarbeidet av Adlersparre og Baltzar von Platen. De ble forsøkt spredt via post, kjøpmenn og andre reisende, med kurerer og agenter langs grensen til Norge, inn til markeder eller spredt langs landeveien til dem som ville ta imot.³⁶ Pamflettene var et forsøk på å påvirke den norske opinionen i svenskvennlig retning, denne gang i forkant av et planlagt angrep på Sjælland, med russisk hjelp, som skulle tvinge Frederik VI til å oppgi Norge.

Skriftene var iscenesatt som brev fra en riksdagsmann til en "Norrsk Patriot". Den svenske Riksdagen var igjen samlet i Örebro, fra 13. april til 18. august 1812. Selve sjangeren – brev fra en riksdagsmann – var ikke ukjent i tiden, hverken som trykk eller håndskrifter.³⁷ Det ble utgitt en rekke skrifter med lignende titler fra forrige riksdag, i Örebro i 1810. Med den nye konstitusjonen fra 1809, og trykkefrihetsforordningen fra 1810, var allmenn trykkefrihet igjen innført i Sverige, selv om den ble innstrammet allerede i 1812 for aviser og tidsskrifter gjennom den såkalte inndragingsmakten.³⁸

1812-skriftene bar titlene "Utdrag af et Bref frå en Riksdagsman i Örebro till en Norrsk Patriot", etterfulgt av "Andra Brefwet frå en Svensk Riksdagsman till en Norrsk Patriot".³⁹ Skriftene finnes både i svensk og dansk versjon, men kan ha blitt oversatt til dansk i København, etter at skriftene ble sendt fra Norge til Frederik VI.⁴⁰

De håndskrevne brevene er bevart i flere eksemplarer på Riksarkivene i Norge og i Danmark, og ved norske Statsarkiv.⁴¹ Begge skriftene finnes i litt ulike versjoner med hensyn til skrivemåte, og i forskjellige formater, skrevet på ulik type papir og med ulik håndskrift.⁴² Noen er sirlig skrevet på tynt papir og er arkivert sammen med den originale konvolutten, andre er utført på tykke ark. Skriftene ble også trykt, men kun to trykte eksemplarer er kjent bevart, og de fleste kildene omtaler skriftene som håndskrifter, så trolig var dette både det opprinnelige og mest utbredte formatet.⁴³

Adlersparre hadde i slutten av mai 1812 sendt en handlingsplan til Carl Johan med beskrivelse av den norske virksomheten. Vedlagt var aktuelle spørsmål som

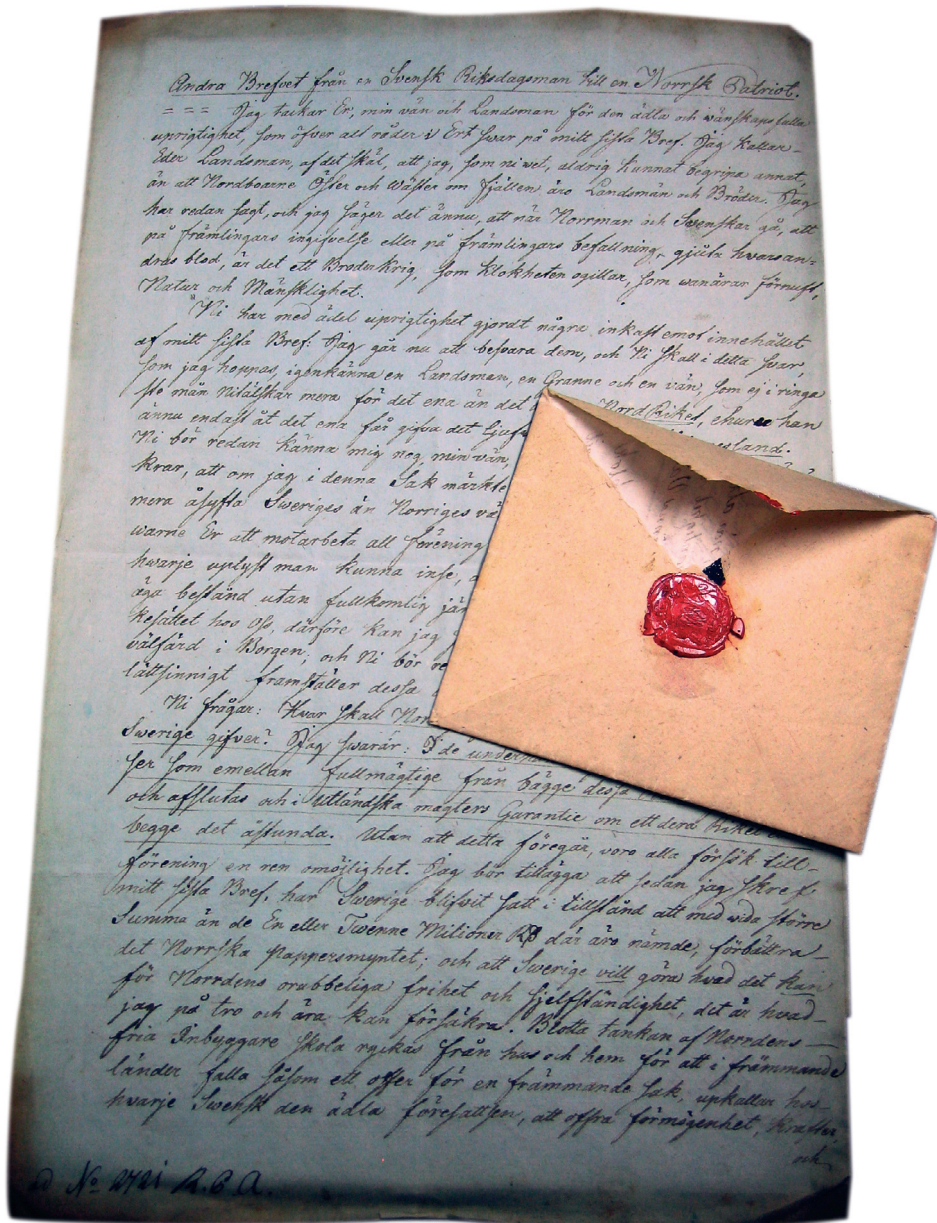
agentene skulle ta rede på, og et fransk utkast til det første propagandaskriftet.⁴⁴ Agentene skulle foreta reiser inn i Norge, kommunisere med innbyggerne og samle informasjon av militær verdi og om opinionen og opinionsendringer. I tillegg ble agentene utstyrt med proklamasjoner til utdeling for, som det het, å bearbeide den offentlige opinionen.⁴⁵

Agenter ble sendt inn i landet fra Svinesund i sør til Trondheim i nord, proklamasjoner ble også sendt per post til ulike deler av landet. I Adlersparres rapport fra 12. juli kunne han berette at flere av agentene hadde kommet tilbake, og de kunne, uavhengig av hverandre, melde om at stemningen overfor Sverige var bedre enn man skulle tro.⁴⁶ Adlersparre hadde da også sendt ut en ny brevproklamasjon, med et innhold som "för hvarje Norrsk Patriot måste vara högst tilfredsstäl-lande", som det het i en rapport.⁴⁷ Det nye skriftet var til dels et svar på responsen etter den første proklamasjonen. Adlersparre pekte på den samtidige praksisen med avskrifter av tekster, trykte eller håndskrevne, ved å hevde at skriftet var av så stor interesse blant nordmennene at det var tatt en rekke avskrifter, den hadde "multiplisert seg selv overalt".⁴⁸

De to brevene var utformet som presentasjoner av vilkårene for en norsk-svensk union sett fra svensk perspektiv, i en form for dialog der det ble henvist til at noen av temaene hadde brevskriverne snakket om en rekke ganger før: "hvad vi under våra samtal hundrade gånger sagt, att Sverige ock Norrige äro danade till Broderlig förening". Det første skriftet var formet som et svar på to spørsmål fra norsk side: "Hvilka tänkesätt äro rådande hos Sveriges Regering och Lagstiftande män i afseende på Norriges Inbyggare" og "på hvilka villkor en förening emellan bägge dessa Riken kunde göras"?

Som svar på det første spørsmålet understrekes det at ingen i Sverige ønsker krig mot Norge, men at man er rede til å gå til angrep hvis det blir nødvendig. På det andre spørsmålet, om vilkårene for en forening, understrekes det at man ønsker en likeverdig forening. Så presiseres vilkårene for unionen, der det blant annet heter at kongen skal bo skiftevis i Norge og Sverige, begge land skal ha sine egne lover og beskatning, og begge land skal forsvare hverandre i fellesskap.⁴⁹ Dette er punkter som kommer tilbake i lignende varianter i en rekke ulike brev og pamfletter i den kommende tiden.

I det oppfølgende skrevet, "Andra Brefwet från en Svensk Riksdagsman till en Norrsk Patriot", går brevskriveren enda lenger i å komme norske krav i møte. Dette skriftet er tydeligere formulert som en fortrolig samtale mellom to venner, men denne gang med flere spørsmål fra norsk side. Skriftet er formet som et svarbrev på nordmannens innvendinger på det første brevet. På nordmannens første spørsmål om "*hwar skall Norrige finna säkerhet för de löften Swerige gifwer?*" er

Et av de mangfoldiggjorte håndskriftene som ble distribuert over grensen til Norge i 1812, "Andra Brefvet från en Svensk Riksdagsman till en Norrsk Patriot", funnet blant innkomne brev til Stattholderembetet 1810–1814, RA/EA–2872, Riksarkivet, Oslo. (Foto: Ruth Hemstad)

forfatterens svar ”*I de underhandlingar och öfverenskommelser, som emellan Fullmäktige från bägge dessa Riken företages och avslutas och i Utländska Magters garantie, om etdera Riket eller bägge det åstunda*” (med understreket skrift i originalen).⁵⁰ Om vilkårene for foreningen som nå ble stilt opp, heter det blant annet at ”*Nordrikets*” hovedstad skal anlegges ved ”*Nordrikets medelpunct*” (trolig er det tenkt på Göteborg), og at de to rikene skal ha hver sine institusjoner – statsråd, domstol, stender, lover og beskatning, men at forsvaret skal være et felles forsvar.⁵¹ Den nye foreningen med Sverige stilles opp som et langt bedre alternativ enn Norges forening med Danmark.

Det ble ingen invasjoner fra svensk side i 1812, men den svensk-russiske forståelsen ble markert gjennom møtet i Åbo mellom tsar Alexander og Carl Johan høsten 1812. Fra nyåret 1813 var Georg Adlersparre igjen i gang ved grensen. I tillegg var det nå flere andre aktører som skulle innhente opplysninger om nordmennenes politiske holdninger, og som forsøkte å påvirke på ulike måter, gjennom samtaler og utdeling av skrifter, både håndskrevne og trykte. Parallelt fortsatte Carl Johan sine diplomatiske manøvrer. Han fikk en traktat med Storbritannia på plass i mars 1813, og drev også en utstrakt internasjonal propagandavirksomhet for å sikre støtte for sin politikk.⁵²

Som en del av kampanjen overfor Norge forfattet Georg Adlersparre nå en ny brev pamphlett for å overbevise nordmennene. I april 1813 ble den nye håndskrevne pamphletten, i form av en formalisert samtale, distribuert i grensetraktene. Den bar tittelen ”*Samtal emellan en Svensk och Norsk Patriot*”.⁵³ Skriftet var omfattende til å være håndskrevet, på rundt 20 sider – i alt 3920 ord. De to foregående skriftene hadde vært på mellom fire og åtte sider – henholdsvis 832 og 1464 ord. Det nye skriftet gikk også adskillig lengre enn de to første i sine løfter. Også dette skriftet var bygget opp som en imøtegåelse av norske motargumenter mot foreningen, der argumentene fra norsk side også fikk fylldig plass. Den danske despotismen ble her stilt i kontrast til den kommende, ærerike foreningen.⁵⁴ Frihet for Norge, og at nordmennene selv kunne sette vilkårene for den nye foreningen, ble understreket. Sammen og under et felles navn kunne landene ”*samansmälta och utgöra ett fritt, sjelfständigt och oöfvervinnerligt folk, försvarat af Naturens läge, Hafvets klippor, otillgängeliga Berg och de förenade Nationernas mod [...]*.” Skriftet ender med den skeptiske nordmannens tilslutning til unionen og ønsket om et svensk angrep, ledsaget av en forklarende proklamasjon for å få dette til. Tanken om en proklamasjon som varslor og nærmest baner vei i forkant av et svensk angrep, finner vi uttrykt flere ganger i Adlersparres skrifter og rapporter.⁵⁵

Fiktive brev

Parallelt med Adlersparres virksomhet langs grensen var også en tilsvarende etterretningsvirksomhet i gang på oppdrag fra feltmarskalk Hans Henrik von Essen. Der spilte major J.P. Lefrén, en sentral militær rådgiver for Carl Johan, en viktig rolle. I tillegg til å undersøke opinionsforholdene og de politiske holdningene, forfattet Lefrén et propagandaskrift i form av et "imaginerat" brev til en venn, for å bibringe nordmennene mer informasjon.⁵⁶ I større grad enn Adlersparres skrifter kom dette brevet til å inngå i en bredere transmedial offentlighet, som vi skal se. I det håndskrevne brevet er det ingen forklarende tittel, det retter seg bare mot "Min Egen Wän!". Det fiktive brevet, heller ingen ukjent genre i den håndskrevne politiske litteraturen på 1700-tallet, ble datert 29. april 1813, og ble aktivt distribuert inn i Norge.⁵⁷ Om innholdet heter det i et brev fra Lefrén: "Hufvudinnehållet är kontant sanning." Distribusjonsplanen ble også kommentert – dette skulle deles ut til noen som var positive og kunne snakke høyt om innholdet: "Meningen är att hr generalen skulle låta det behändigt komma till någons kunskap, som icke är tystlåten [...]".⁵⁸

Brevet viste til en foregående korrespondanse med ønsker om opplysninger om politiske forhold. Innledningsvis ble den svenske kronprinsens mål fremhevet: "Nordens frihet och sjelfständighet". Middelet for å nå dette målet, var "Norges och Sveriges förening till en stat". Mot en bakgrunn av inngåtte traktater med stormaktene og svenske felttogsplaner mot Danmark, presenteres vilkårene for unionen:

Sådan är i korthet taflan av Nordens närvarande ställning. *Skandinaviska Rikets återupprättande, National Representations införande i Norge, Norska Embetsmäns intagande i Svenska Stats Rådet; fri ut och inrikes handel; Norska Penningvärvkets förbättrande, samt Spannemåls inskaffande til Norge, som däraf skall vara i stor brist [...]*.⁵⁹

Av norske motforestillinger som ble forsøkt imøtegått i skriftet, var særlig frykten for den svenske adelen. Dette var en utbredt skepsis fra norsk side, i et land med nesten ingen adel selv og med frykt for at den svenske adelen ville utnytte sine privilegier og sikre seg rettigheter i Norge på bekostning av nordmennene. I det håndskrevne skriftet kommenteres også selve bruken av proklamasjoner på en interessant måte. Det hevdes her at "Kronprinsen är för delikat att vilja insända proklamationer till Norge". Proklamasjonene vil komme senere, het det videre, da alle forberedelser er gjort for å "göra dess utförande säkert".

De mange proklamasjonene, mange av dem i form av håndskrevne brev, som vitterlig strømmet inn i Norge i 1812 og 1813, var riktignok ikke signert Carl

Johan. De var anonymt utgitte skrifter, men med et politisk opinionsdannende mål forankret i den svenske statsledelsen. Den første offisielle proklamasjonen til nordmennene fra svensk kongelig hold kom i februar 1814 – da man nettopp trodde at alle forberedelser var gjort for å ”göra dess utförande säkert”.⁶⁰ Som vi har sett, var håndskrifter i form av brev pamphletter et prioritert format i den svenske agitasjonsvirksomheten i 1812 og 1813. De håndskrevne brevene ble mangfoldiggjort gjennom avskrifter og spredt på ulikt vis over grensen til Norge. Som håndskrevne brev kunne skriftene lettere sirkulere under den dansk-norske statsmaktens kontrollerende radar, samtidig som de som distribuerte skriftene var uavhengige av tilgjengelig trykkes teknologi på stedet. For agentnettverket kunne det håndskrevne formatet være hensiktsmessig og praktisk. At disse skriftene sirkulerte som håndskrifter passet også til brevgrennen som en kjent og vanlig kommunikasjonsform. De fleste håndskriftene var da også formet som brev. I beste fall kunne brevformen inngi tillit og skape fortrolighet – det må i alle fall ha vært hensikten. Brevpamflettene fremstod ikke nødvendigvis som offisiell propaganda fra svensk side og den håndskrevne formen var velegnet til å understreke en privat eller semi-offentlig karakter. Dette ble også understreket i brevenes tiltaleform, der etablerte vennskapelige vendinger ble tatt i bruk: ”Min Egen Wän!”, ”min vän ock Bror!”, ”min Wän och Landsman!”.

Brevene foregis å være mellom private, ofte i form av en drøfting av aktuelle politiske spørsmål, ikke minst behovet og vilkårene for en norsk-svensk union. De mangfoldiggjorte håndskriftene ble imidlertid i stor grad betraktet som det de var, svensk agitasjon, som vi har sett.⁶¹ I flere tilfeller havnet skriftene hos alt annet enn vennlig innstilte personer, som sendte dem videre til Frederik VI i København eller til stattholderen i Christiania, Frederik av Hessen eller fra mai 1813 Christian Frederik. I lengden kunne ikke disse brev pamphlettene bli stående uimotsagte. Fra våren 1813 utkom derfor en rekke svarskrifter fra dansk-norsk side. Dette var trykte skrifter. Via gjengivelser, oversettelser og kommentarer inngikk de svenske håndskriftene i et felles kommunikasjonssystem med de trykte skriftene, og må derfor ses i sammenheng med disse.

Svarskriftene

Det svenske agitatoriske stormløpet med håndskrifter og trykk mot Danmark våren 1813 måtte Frederik VI reagere på. Frykten for spredning av uønskede oppfatninger var uavhengig av formatet – trykk eller håndskrift – meningene ble fremmet gjennom. Gjennom det godt utbygde danske etterretningsapparatet ble

kongen holdt løpende oppdatert om svenske planer, aksjoner og skrifter.⁶² Det ble meldt om svenske skrifter og agenter, og om rykter om et svensk parti i Norge, men også om økende grad av hungersnød. Dette krevde tiltak fra dansk side. Det skjedde blant annet gjennom muntlige kunngjøringer i kirkene og gjennom de første svarskriftene fra slutten av april 1813.⁶³

Med den pressede situasjonen i Norge var det viktig at nordmennene ble orientert om kongens innsats, for fred og for å få forsyninger til landet, og med advarsler mot de svenske planene. Dette måtte imidlertid i første omgang skje muntlig: "Dette maa Almuen vide; dette maa udstrøs ved Samtaler mellem dem og i sin Tid ved trykte Skrifter og Blade; dette sidste sker ikke, førend naar alle Strikker briste mellem Nabolandet og os", het det i et brev fra kongen til vise-stattholderen i mars 1813.⁶⁴ Fra dansk side holdt man lenge igjen med å bruke denne type virkemidler – trykte publikasjoner ment for offentligheten – dette var siste skritt. Den uavklarte utenrikspolitiske situasjonen var en medvirkende årsak, men det var heller ikke vanlig at kongen henvendte seg til sine undersåtter for å forsvare og redegjøre for sin politikk.⁶⁵

De skarpe reaksjonene som kom fra dansk-norsk side i 1813 pekte tilbake på tidligere svenske forsøk på å påvirke nabolandet, som det som vist hadde vært flere av siden 1800. I den norske kaptein Gregers Fougner Lundhs indignerte brev til Frederik VI i mai 1813 heter det:

Sverrig har, forført af en gammel og fornærmelig Fordom om den norske Nations Tilböi-
elighed til en Forening med den svenske, vovet at gjøre Fordring paa Norges Afstaaelse.
Efter gammel svensk Skik have de ved denne Leilighed paa nye oversvømmet Norge med oprør-
ske Proclamationer og Opfordringer [...].⁶⁶

Svarskriftene som kom kunne rette seg både mot trykk og håndskrifter, begge formater påkalte svar på tiltale. I et tidlig svarskrift ble det eksplisitt vist til både håndskrifter og trykk: *Tanker i Anledning af Norges naervarande Stilling og med hensyn til de utsprede, deels tryckte, deels skrevne Breve, fra en Svensk til en Nordmand*.⁶⁷ Skriftet fra våren 1813 var utformet av Georg Frederik von Krogh i Trondheim, men ble utgitt anonymt, som et bilag til *Christiania Intelligenssedler*, og sirkulerte også som eget trykk. I skriftet slo Krogh ned på de "skændige Breve" som søker å "blænde og lokke". Brevet det var snakk om var den håndskrevne brevpamfletten "Afskrift af ett bref ifrån en Svensk till en Norrman", en slags instruksjon fra Carl Johan til Nils Koch, som ble sendt som agent inn i Norge våren 1813.⁶⁸ Her ble det lokket med en "federatif Allians" mellom rikene, og at Norge selv kunne velge sin nasjonalrepresentasjon. Det ble også fremholdt at "Dannemark anser Norge

saasom en Kolonie og dess egenmægtige og udrægelige despotisme hviler tungt paa dette ulykkelige Land." Dette lille håndskriftet på i underkant av 500 ord, som Krogh sendte til København, fant det eneveldige styret grunn til å rykke ut mot. Slottprest Claus Pavels omtalte svarskriftet i sin dagbok, navnga forfatteren og fastslo at denne trykte publikasjonen rettet mot et håndskrift måtte være klarert med stattholderen, "da det ellers ikke gaar an paa Prent at beraabe sig paa og offentlig gjendrive hemmeligen uddelte Manuscripter".⁶⁹ Krogh hadde da også fått samtykke til skriftet fra visestattholderen Frederik av Hessen, og lot det trykke og "indirekte udsprede i Landet", som et av de første offisiøse reaksjonene fra dansk-norsk side på den svenske agitasjonen.⁷⁰

I et av de mest omfangsrrike svarene fra dansk side, en heftevis utgivelse i flere deler, het det utvetydig sommeren 1813, slik det allerede er nevnt, at svenskene ville "aabne Kampagnen med Blæk istedet for Blod", men at denne kampanjen ikke ville bli stående uimotsagt.⁷¹ Skrifter og artikler ble etter hvert publisert både i København og i Christiania, som selvstendige pamfletter og trykt som artikler i avisene, der de svenske skriftene – uavhengig av format – ble gjengitt og imøtegått. Selve virksomheten med å utsende skrifter for å påvirke nordmennene ble sterkt kritisert og forsøkene på å sette nordmennene opp mot sin rettmessige konge, som det het, ble gang på gang stemplet som nedrig og vanærende. En avgjørende del av den danske motoffensiven var å sende tronfølgeren, Christian Frederik, til Norge i mai 1813. Han tok umiddelbart i bruk ulike kommunikasjonskanaler for å mobilisere det norske folk mot den svenske politikken, via proklamasjoner, taler, reiser og en aktiv bruk av avisene.⁷² Det ble avgjørende våren 1814, da Carl Johan tvang Frederik VI til å avstå Norge til den svenske kongen ved freden i Kiel 14. januar, og opinionskrigen om Norge gikk inn i en ny fase.

Lefréns fingerte håndskrevne brev fra våren 1813 fikk stor spredning, også på måter som neppe var tilsiktet fra svensk side. Det ble sendt fra Norge til København, og 11. juni ble det publisert og kommentert i *Danske Statstidende*, som hadde monopol på utenriksnyheter.⁷³ Den offisiøse artikkelen hadde en megetsigende tittel, som understreket dets tilsynelatende private, ikke-offisielle karakter: "En Dansk Privatmands Meddelelse af et i Norrig indsendt Svenskt Brev". Brevet ble her gjengitt i oversatt versjon og utstyrt med ikke mindre enn 55 sarkastiske fotnoter som tjente som advarsler og instruksjoner for leserne.⁷⁴ Avisartikkelen ble i neste omgang utgitt som særtrykk i Norge.⁷⁵

Til påstanden om at den danske kongen ville vekke nasjonalhat mellom nordmenn og svensker, spørres det retorisk i det danske tilsvaret, som også låner av nidskriftets ironi: "Naar sov det, siden det nu vækkes?".⁷⁶ Om et av underpunktene, "Et scandinavisk Riges Gjenoprettelse", heter det syrlig i kommentaren: "Navnet

Normænd skal altsaa ophøre, Navnet *Scandinavere* skal indtræde i dets Sted [...].⁷⁷ Bruken av brevpamfletter blir koblet til utsagnet om at Carl Johan ikke sendte ut proklamasjoner: "Indklædte i *Brevform* og komme som *tilfældigviis* fra Private til Private lade de sig dog forene med selve den fineste *Delicatesse*".⁷⁸

Lefréns brev ble også kommentert i Hans Heinrich Behrmanns politisk-historiske skrift, som også ble utgitt på tysk.⁷⁹ Her retter han seg mot flere svenske utgivelser våren 1813. Andre nasjoners meninger om en nasjons handlemåte kan ikke være likegyldig, fremholder Behrmann som begrunnelse for nødvendigheten av å svare. Om Lefréns brev heter det at den svenske regjeringen, for å oppnå sine mål uten blodsutgytelse, sender

Breve til Norge, til Naboekongens Undersaattere, hvori man forsøger at forføre disse til Troløshed ved at forestille dem Fordelene af deres Forbindelse med Sverrig, hvori man tilskriver deres retmæssige Regent rænkefulde Hensigter, lokker dem ved Løfter, som man aldrig kan holde, og fraaader dem al Modstand, da den ikke vilde nytte til noget [...].⁸⁰

Konklusjonen er klar: "Et usselt Bæv af Usandheder, Bagvaskelser, Rænker, Trudsel og Løfter, skrevet i en Ammestue-Stiil, røber allerede Brevskriverens slette Sag og onde Samvittighed".⁸¹

Lefréns håndskrevne brevpamflett fant også sin vei til Storbritannia, hvor den ble omtalt og kommentert i det pro-norske skriftet forfattet av danske Andreas Andersen Feldborg, *Cursory Remarks on the meditated Attack on Norway; comprising Strictures on Madame de Staël Holstein's "Appeal to the Nations of Europe"*. Skriftet var et svar på et av de mest utbredte propagandaskriftene fra svensk side, utført på oppdrag for Carl Johan av den tyske forfatteren August Wilhelm Schlegel, i et slags samarbeid med den kjente franske forfatteren Madame de Staël.⁸² De var begge i Stockholm og pleide tett kontakt med Carl Johan fra høsten 1812 til våren 1813. Feldborg omtalte det mangfoldiggjorte håndsskriftet, som kan identifiseres via de oversatte passasjer, som et "inflammatory paper, which has been very actively circulated in Norway by Sweden".⁸³

Det definitive danske svaret på den svenske kampanjen, som ble drevet på flere arenaer, var den dansk-norske krigserklæringen mot Sverige 3. september 1813, som Sverige gjengjeldte 15. september.⁸⁴ I den danske deklarasjonen ble krigen med penn og med sverd igjen koblet sammen, og de svenske skriftene – igjen uavhengig av format – ble fremført som et av argumentene for krigserklæringen. Etter traktatene med Russland og Storbritannia i 1812 og 1813 hadde Sverige satt i gang åpenbart fiendtlige tiltak, heter det her, gjennom "listige og troeløse

Bekjendtgjørelser, som utbredtes i Norge, blev der gjort Forsøg paa at friste dets Indvaanere til Frafald fra elskede Fædrenekonge”.

Håndskrifter og offentlighet – oppsummering

I tillegg til håndskrevne fingerte brev, eller ”utdrag” av brev, eller ”samtaler”, produsert, som vi har sett, som dokumenter ment for spredning, kunne håndskrevne rapporter, diplomatiske dokumenter og brev av ulikt slag som ikke i utgangspunktet var ment for offentlig spredning, bli grunnlag for mangfoldiggjøring. Det kunne skje enten via avskrifter eller i form av trykte utgivelser, eller i begge formater.⁸⁵ Avskrifter av trykte publikasjoner sirkulerte ved siden av mangfoldiggjorte håndskrifter, slik at formatene levde side om side. Dette er det mange eksempler på våren 1814, da avskrifter av brev, både fra diplomatisk hold og fra Carl Johan selv, og avskrifter av proklamasjoner ble distribuert i stort omfang i Norge fra svensk side, parallelt med at disse dokumentene sirkulerte som trykk.⁸⁶ Her var et av argumentene en så rask spredning som mulig.⁸⁷

Flere av de håndskrevne brevene fra 1813 ble, som vi har sett, gjengitt i aviser og i andre utgivelser, og fikk dermed et videre liv i trykt format, utsendt av motparten, men utstyrt med fyldige leseradvarsler. Enkelte av de mangfoldiggjorte håndskriftene, som Lefrés brevamplett, kan på denne måten følges på tvers av landegrenser, språk, genre og medier, via aviser til gjenutgivelser og kommenterte versjoner i nye trykte utgivelser. Håndskriftene kommenteres også i brev, rapporter, dagbøker og erindringer.⁸⁸ Det håndskrevne formatet kunne på denne måten – i hvert fall for en kort periode – inngå i et større kommunikasjonssystem der håndskrift og trykk var parallelle medier og deler av den samme offentligheten.

Der de svenske mangfoldiggjorte håndskriftene var mer eller mindre offisiøse, er det færre eksempler på denne type håndskrifter fra dansk-norsk og norsk side, selv om de finnes. En rekke trykk som imøtegikk de svenske skriftene ble imidlertid utgitt som en form for offisiøse skrifter, som regel anonymt. Med eget lands infrastruktur til disposisjon kunne de etablerte skriftlige kommunikasjonskanalene tas i bruk på en annen måte, med trykte kunngjøringer, bruk av avisene og andre typer utgivelser. Mer offentlige skrifter fra dansk-norske og fra 1814 norske myndigheter inngikk etter hvert i pennekrigen, og flere kommunikasjonskanaler og arenaer ble tatt i bruk. Blant disse var kirken i en særegen posisjon. Prestene og kirken var statens forlengede arm ut til befolkningen og kirkerommet var en sentral offentlig arena på denne tiden.⁸⁹ Den kirkelige offentligheten ble effektivt utnyttet, ikke minst i Norge, både i 1813 og ikke minst i 1814, gjennom

bededager og takkegudstjenester, opplesning av proklamasjoner og kunngjøringer, samt under valget til den nye norske nasjonalforsamlingen våren 1814. Muntlig og skriftlig kommunikasjon var sammenflettet, både gjennom opplesninger av trykk, og publisering av taler og prekenes. Politiske taler fra norske prekestoler ble i flere tilfeller våren 1814 utgitt som pamfletter som en del av den nasjonale mobiliseringen.⁹⁰

Det var heller ikke uvanlig at håndskrevne brev, pamfletter og dikt, samt dagbokshefter, kunne bli delt og drøftet i lukkede sosiale sirkler. I Danmark og Norge fungerte dette som en semi-offentlighet på siden av de politiske sfærer og på siden av det som var politisk tillatt i det strenge trykkefrie regimet. Dette var semi-offentlige rom, som, ved siden av litterære salonger, var arenaer der også kvinner kunne delta. På Ullensaker nord for Christiania sirkulerte sorenskriverfruen Christiane Korens dagsbokshefter til en utvalgt, men betydningsfull krets.⁹¹ Her kunne hun fortelle foraktfullt om utdelte svenske pamfletter, og gjengi kritiske norske dikt fra København våren 1814.⁹² Disse diktene sirkulerte som avskrifter både i Danmark og Norge og ble fremført i private sammenhenger.⁹³ Dette var også en tid – under pågående krig – med postspionasje og brevsensur i Danmark, der brev ble åpnet og brevskrivere kunne bli straffet for private ytringer.⁹⁴

En annen relatert kategori er håndskrevne nidskrifter hengt opp i byrommet, på kirkedører eller hushjørner, av en opposisjon som ellers ikke kom til orde, med en kritikk som ellers ikke kunne fremføres i det offentlige rom. Dette skjedde i København våren 1814.⁹⁵ Høsten 1814, med svenske kommissærer i Christiania, ble det lagt et lokk over mulighetene til å fremføre kritiske ytringer, selv om trykkefrihet var blitt hjemlet i den nye norske Grunnloven. I stedet ble det hengt opp nidskrifter, med kritikk mot navngitte personer med anklager om forræderi under den korte svensk-norske krigen, eller mot personer som ble oppfattet som for svenskvennlige.⁹⁶

Håndskrevne brev og dagbøker, tilsynelatende private formater, kunne i noen sammenhenger være beregnet på en viss offentlighet. Brev kunne være utformet med sikte på opplesning, de kunne være kanaler for informasjon og påvirkning utover mottaker og sender. De ble ikke bare lest av enkeltpersoner, men kunne bli opplest i mer eller mindre offentlige og i ulike private sammenhenger. Selv om dette som regel var snakk om tilsynelatende unnselige skrifter, kunne de bli spredt via ulike kommunikasjonskanaler og inngå i ulike offentligheter. Skriftene, uavhengig av format, kunne nå potensielt langt ut, og favnet ikke nødvendigvis bare de lesekyndige.

Opinionskrigen om Norge fram til 1814, denne kampanjen med blekk i det skandinaviske offentlige rom, viser at mangfoldiggjorte håndskrifter var en viktig

del av den politiske litteraturen i perioden, parallelt – og i dialog – med trykte utgivelser. De var en del av tidens medieformater og må ses i sammenheng med boken, avisene og tidsskriftene. I stor grad er de ulike mediene blitt behandlet – og arkivert og katalogisert – hver for seg, innenfor nasjonale rammer som i begrenset grad tar høyde for den samtidige transnasjonale og transmediale konteksten.

Dagens transnasjonale og i større grad semi-offentlige nye medievirkelighet, der trykte medier igjen ikke lenger er dominerende, og en fornyet akademisk interesse for materialitet og mikrohistorie, kan bidra til å bringe nye biter av den fortidige mediekulturen fram i lyset.⁹⁷ Den tidlige skandinaviske offentligheten knyttet til konflikten om Norge utfoldet seg gjennom ulike typer formater. Den relativt begrensede svensk-norske offentligheten fortsatte i mangt å være konflikt-drevet utover på 1800-tallet. Interessen for Norge i svensk politikk og offentlighet var imidlertid trolig på høyden i årene 1812–14. Det samme kan nok sies om bruken av mangfoldiggjorte håndskrifter side om side med trykk – det gamle medieformatet var på vei ut.

Noter

1. Temaet er bl.a. behandlet av Jörgen Weibull, *Carl Johan och Norge 1810–1814: Unionsplanerna och deras förverkligande* (Lund, 1957) og Morten Nordhagen Ottosen, bl.a. *Popular Responses to Unpopular Wars: Resistance, Collaboration and Experiences in Norwegian Borderlands, 1807–1814*. Upublisert ph.d.-avhandling, Universitetet i Oslo (Oslo, 2012a). Virksomheten i perioden 1812–14, primært med vekt på det trykte materialet, er undersøkt i flere bøker og artikler av artikkelforfatteren, bl.a. Ruth Hemstad, *Propagandakrig: Kampen og Norge i Norden og Europa 1812–1814* (Oslo, 2014a), "Like a Herd of Cattle": *Parliamentary and Public Debates Regarding the Cession of Norway, 1813–1814* (Oslo, 2014b) og "Pamfletter, proklamasjoner og propaganda. Pennekrigen om Norge rundt 1814 fra et dagboksperspektiv", i Odd Arvid Storsveen, Bård Frydenlund og Amund Pedersen (red.), *Smak av frihet: 1814-grunnloven: Historisk virkning og sosial forankring* (Oslo, 2015), s. 21–61.
2. Philip Ludvig Olufsholm [Peter Lotharius Oxholm], *Fortsættelse af Anmærkningerne ved Skriftet Sur le système continental et sur ses rapports avec la Suede*. No. I. (København, 1813), s. 87.
3. "Ehuru af alla krig, det med pennan, är det mest öfwerflödiga, böra likwäl våra gran-nar ej heller i detta afseende finna oss dem något skyldiga." *Swar på den i Köpenhamnska Stats-Tidningen för den 4 Juni 1813 införde Artikel, om de till Danmark af Swerige och England gjorda framställningar* (Stockholm, 1813), s. 3.
4. Om tidens offentlighet, se også Bo Lindberg, "Den förmoderna offentligheten. En begreppshistorisk exposé", i Leif Runefelt og Oskar Sjöström (red.), *Förmoderna offentligheter: Arenor och uttryck för politisk debatt 1550–1830* (Lund, 2014), s. 21–38.

5. Hemstad 2014b.
6. [Johan D.T. Manthey], *En Svenskes Sendebrev til Herr August Wilhelm Schlegel, Genie-Mand, for Tiden i Hans Kongelige Høihed, Kronprinsen af Sverriges Sold* (København, 1813), s. 13.
7. Nils Erik Villstrand, *Riksdelen: Stormakt och rikssprängning 1560–1812*, b. 2, *Finlands svenska historia* (Helsingfors, 2009), s. 327.
8. Asa Briggs and Peter Burke, *A Social History of the Media: From Gutenberg to the Internet*. 3. ed. (Cambridge, 2010), s. 4–5.
9. Erik Bodensten, *Politikens drivfjäder: Frihetstidens partiberättelser och den moralpolitiska logiken* (Lund 2016), s. 49.
10. David McKitterick, "Paper, Pen and Print". *LIR* 2011:1, s. 6–22 (s. 12 f.). (<http://lir.gu.se/LIRJ>)
11. I mitt eget bibliografiske appendiks om propagandakrigen om Norge 1812–14 er mangfoldiggjorte håndskrifter inkludert på linje med trykte utgivelser. Hemstad, 2014b, s. 421–493.
12. Se også McKitterick 2011, s. 10. Dette gjelder ikke minst den nasjonale bibliografitradisjonen ved nasjonalbibliotekene, som er avgrenset til trykk, spesialbibliografier er som regel også avgrenset til trykk. Innvendinger i samme retning, men med motsatt fortegn pga. utelatelse av trykk, er også blitt rettet mot Ingemar Carlssons omfattende bibliografiske oversikt over håndskrifter, i *Frihetstidens håndskrivna politiska litteratur: En bibliografi* (Göteborg, 1967), jf. Sven G. Hanssons anmeldelse i *Historisk tidskrift* 1968:3, s. 359 f.
13. Hemstad 2014a, s. 23 f.
14. Weibull 1957.
15. Se for eksempel Ottosen 2012a, Ottosen, "Gustav IV Adolf og Norge", *Historisk tidskrift* (Oslo) 2012:2, s. 221–250; Ottosen, "Kollaborasjon, forræderi og landssvikoppgjør i Norge i 1808–09", i Rasmus Glenthøj & Ottosen (red.), *Samfunn i krig: Norden 1808–09* (Oslo, 2012), s. 163–94; Glenthøj & Ottosen, *1814: krig, nederlag, frihet: Danmark-Norge under Napoleonskrigene* (Oslo, 2014); Hemstad 2014a, 2014b, 2015.
16. "Apostill från baron G. Lagerbjelke till general Toll", gjengitt i B. von Schinkel & C.W. Bergman, *Minnen ur Sveriges nyare historia*, b. 4 (Stockholm, 1854), s. 454–456.
17. Schinkel 1854, s. 454.
18. Se Ottosen 2012a, s. 233 ff.
19. Schinkel 1854, s. 143.
20. Schinkel 1854, s. 454–456.
21. *Norriges Jnnebyggare!* [1808]. Se også Ottosen 2012b, s. 242 ff.
22. Ottosen 2012b, s. 248.
23. Weibull 1957, Hemstad 2014a, Ottosen 2012a.
24. Merethe Roos, "To forsvar for teologien: trykkefrihet og teologiske tekstkulturer i svenske og danske tidsskrifter på slutten av 1700-tallet", *Sjuttonbunderatal* vol. 12 (2015), s. 161–182. DOI: <http://dx.doi.org/10.7557/4.3530>.

25. *Proclamation*, datert Carlstad 7/3 1809 (Stockholm, 1809), Mats Hemström, *Marschen mot makten: Västra arméns revolt och väg till Stockholm* (Uppsala, 2005), s. 79.
26. Georg Adlersparres samling, Lunds Universitetsbibliotek. Brevet er gjengitt i C.A. Adlersparre, *Anteckningar om bortgångne samtida*, b. 3 (Stockholm, 1862), s. 68–69. Mesteparten av skriftet er også gjengitt i Sam Clason, *För hundra år sen: Skildringar, bref och stridsskrifter från revolutionsåren 1809–1810* (Stockholm, 1910), s. 39–40, note 1.
27. Åke Sandström, *Formandet av det nya Norden: Om Norden och det nordiska under och efter Napoleonkrigen* (Visby, 2005); Hemstad 2014a.
28. Andreas Bonnevie, *Nora til Svea 1813* (København, 1813), s. 4.
29. Hemstad, 2014b.
30. Bodensten 2016, s. 127–128.
31. Bodensten 2016, s. 128, Ellen Krefthing, Aina Nøding & Mona Ringvej, *En pokkers skrivesyge: 1700-tallets dansk-norske tidsskrifter mellom sensur og ytringsfrihet* (Oslo, 2014); Hemstad 2014a.
32. Weibull 1957, s. 67.
33. Ottosen 2012a, s. 335.
34. Se "Spionminnen från Norge", i *Ur Dagens Krönika* (Stockholm 1886), VI, s. 13.
35. Odd Lindbäck-Larsen, *Den norske hær og 1814* (Oslo, 1945), s. 45.
36. Weibull 1957; Lindbäck-Larsen 1945, s. 45.
37. Bodensten 2016, s. 127 f.
38. Om utviklingen av trykkefrihet i Sverige, fra forordningen i 1766 og fremover, se Bertil Wennberg & Kristina Örtén, *Fritt ord 250 år: Tryckfrihet och offentlighet i Sverige och Finland – ett levande arv från 1766* (Stockholm, 2016).
39. Begge brevene er gjengitt i Yngvar Nielsen, *Grev Herman Wedel Jarlsberg og hans samtid 1779–1840*, b. I (Kristiania, 1888), s. 527–529, s. 529–533.
40. Pamfletter med svensk og dansk parallell-tekst finnes for øvrig fra 1814, som *Proclamation*, datert 8. februar 1814 (Stockholm, 1814).
41. Ved Riksarkivene er fire eksemplarer funnet av det første brevet, seks eksemplarer av det andre. Av disse er det en dansk oversettelse av hvert av skriftene. Se også Ottosen 2012a.
42. Den høystkommanderendes arkiv, Indkomne sager ved den hemmelige protokol, 1812, nr. 207, 209, 263 og 345, Riksarkivet, København; RA/EA–5938/F/Fb/L0212 og RA/EA–2872/Db/L0006, nr. 3457; nr. 3458, nr. 3583, Riksarkivet, Oslo. Se også Weibull 1957, s. 66 ff.
43. Det første brevet er funnet i Sv. Politiska skrifter. Kaps. 1810–1812, 4:o. Uppsala Universitetsbibliotek. Det andre finnes ifølge Yngvar Nielsen blant Rosensteinska papperen i Linköpings stiftsbibliotek. Nielsen, *1814: det første Overordentlige Storting. Optegnelser og Aktstykker* (Kristiania, 1886), s. 256. Trykte versjoner er heller ikke funnet i gjennomgåtte samlinger ved Riksarkivene i Norge og Danmark – der ellers mange av de samtidige små trykkene er vedlagt sammen med forklarende brev, sendt til myndighetene av lojale undersåtter.

44. Georg Adlersparre til Carl Johan, 24/5 1814, vedlagt "Plan pour agir" med bilagene A. "Extrait d'une lettre d'un Membre de la Diète à Örebro, à un Patriote Norvegien" og B. "Questions". Norvège 1812–1815, 227a, Cahier 3. Bernadotteska familjearkivet.
45. "Plan pour agir", pkt. 7, BFA.
46. Rapport 12/7 1812. Norvège 1812–1815, 227 a, Liasse I, Lettres concernant la Norvège, Cahier 2. "Rapports", BFA. Det kan være grunn til en viss kildekritikk overfor disse betalte rapportene.
47. Rapport 13/8 1812. Norvège 1812–1815, 227 a. BFA.
48. "[...] elle s'est multipliée partout de soi-même [...]". Rapport 12/7 1812. Norvège 1812–1815, 227 a, BFA.
49. "Utdrag af et Bref från en Riksdagsman i Örebro till en Norrsk Patriot". Høystkommenderendes arkiv, hemmelige protokoll, nr. 209, RA, København.
50. "Andra Brefwet från en Svensk Riksdagsman till en Norrsk Patriot". Høystkommenderendes arkiv, hemmelige protokoll, nr. 263, RA, København. Alle understrekninger eller sperret skrift i de siterte kildetekstene er i denne artikkelen gjengitt med kursiv.
51. I de gjennomgåtte håndskriftene er Nordriket fremhevet med dobbel understrekning. Et av brevene, adressert til Peder Anker, ble av Carsten Anker videresendt til Christian Frederik i Danmark, 13/9 1812. Deler av brevet er gjengitt i C.J. Anker (utg.), *Christian Frederik og Carsten Ankers Brevveksling 1814 samt Uddrag af deres Breve fra 1801–13 og fra 1815–17* (Christiania, 1901), s. 590 f.
52. Se Hemstad 2014b.
53. Strödda historiska handlingar, vol. 47, Riksarkivet, Stockholm; Den høystkommenderendes arkiv, Indkomne sager ved den hemmelige protokol, 1813, nr. 353, RA, København, i en svensk og en dansk versjon, underskrevet med "Anonymus från den Scandinaviska halfön". Weibull 1957, s. 124 f.
54. "Samtal emellan en Svensk och Norsk Patriot", RA, København.
55. Hemstad, 2014a.
56. "Concept av Lefrén til et brev den 29 april 1813 till generalmajor Belfrage för att utspridas till Norge". Lefrénska samlingen, SE/RA/720572, E 4576, Vol. XVI, nr. 18. RA, Stockholm.
57. Bodensten 2016, s. 128.
58. "Spionminnen från Norge", s. 13.
59. J.P. Lefren til L.P. Belfrage med vedlagt fingert brev, 29/4 1813, J.L. Belfrages papper, RA, Stockholm. "Spionminnen från Norge", s. 12.
60. Hemstad 2014a, s. 246.
61. "En Dansk Privatmands Meddelelse af et i Norrig indsendt Svenskt Brev", *Danske Statstidende*, Nr. 48, 11/6 1813, s. 9, note 31.
62. S.A. Sørensen, *Meddelelser fra krigsarkiverne*, b. 5 (København, 1892), s. 285.
63. Hemstad 2014a, s. 93 f.
64. Frederik VI til Frederik av Hessen, 13/3 1813. Sørensen 1894, s. 83.

65. Axel Linvald peker på at Frederik VI's proklamasjoner til det norske folk våren 1814 var første gang i det danske eneveldets historie at kongen så det som nødvendig å forsvare sine gjerninger. Linvald, *Christian Frederik og Norge 1814: De store beslutninger mellom Kielfreden og Eidsvoldmødet Januar-Februar* (København, 1962), s. 76. Hemstad 2014a, s. 206.
66. Gregers Fougner Lundh til Frederik VI, mai 1813. Den høystkommanderendes arkiv, Indkomne sager ved den hemmelige protokol, 1813, nr. 347, RA, København. Nielsen 1888, s. 561.
67. [Georg Frederik von Krogh], *Tanker i Anledning af Norges naerwaerende Stilling, og med Hensyn til de udsprede, deels trykte, deels skrevne Breve, fra en Svensk til en Normand* ([Christiania, 1813]). Utgitt som bilag til *Christiania Intelligenssedler*, 5/5 1813.
68. "Instruction pour Msr...", Kommissariernas i Norge papper, vol. 5. RA, Stockholm, oversatt og gjengitt i Schinkel 1855, s. 370–71; en dansk versjon, "Afskrift af ett bref ifraan en Svensk til en Norman", finnes i Den høystkommanderendes arkiv, Indkomne sager ved den hemmelige protokol, 1813, nr. 290, RA, København.
69. Claus Pavels Riis (red.), *Claus Pavels's Biografi og Dagbøger* (Bergen, 1864), s. 67.
70. Krogh til Frederik VI, 18/5 1813. Sørensen, *Meddelelser fra krigsarkiverne*, b. 6 (København, 1894), s. 322.
71. Olufsholm 1813, s. 87.
72. Hemstad 2014a, s. 127 f.
73. Avskrift av brevet i Den høystkommanderendes arkiv, Indkomne sager ved den hemmelige protokol, 1813, nr. 587, RA, København.
74. "En Dansk Privatmands Meddelelse af et i Norrig indsendt Svenskt Brev", *Danske Statstidende*, Nr. 48, 11. Juni 1813; "Fortsættelse af den i selve Statstidende begyndte Meddelelse af et i Norrig indsendt Svenskt Brev". *Tillæg til den danske Statstidende*. Nr. 48. 11. juni 1813.
75. *En Dansk Privatmands Meddelelse af et i Norrig indsendt Svenskt Brev* (Af Danske Statstidende, No. 48, dateret 11 Juni 1813.) (Christiania, 1813).
76. *En Dansk Privatmands*, s. 5, note 15.
77. *En Dansk Privatmands*, s. 7, note 23.
78. *En Dansk Privatmands*, s. 9, note 31.
79. Hans Heinrich Behrmann, *Kort fremstilling af Danmarks politiske Forhold i de senere Aar, tillegemed nærmere Oplysning af de det danske Hof nylig gjorte Forslag* (Kjöbenhavn, 1813).
80. Behrmann 1813, s. 21.
81. Behrmann 1813, s. 21.
82. Om Madame de Staël og Carl Johan, se Hemstad, "Madame de Staël and the war of opinion regarding the cession of Norway 1813–1814", *Scandinavica: An International Journal of Scandinavian Studies*, 54:1 (2015), s. 100–120.
83. [Andreas Andersen Feldborg], *Cursory Remarks on the meditated Attack on Norway; comprising Strictures on Madame de Stäel Holstein's "Appeal to the Nations of Europe", with some historical and statistical fragments relating to Norway* (London, [1813]), s. 45.

84. Frederik VI. [Deklarasjon] [København: [s.n.], 1813]. Carl XIII, *Kongl. maj:ts nådige kungörelse, om krig emot konungen af Danmark* [Stockholm, 1813].
85. Se Hemstad 2014a.
86. Hemstad 2014a, s. 243 f.
87. Se Oscar Alin (red.), *Hans Järtas och G.F. Wirséns brefväxling år 1814* (Stockholm, 1897), s. 51.
88. Hemstad 2014a, 2015.
89. Se f.eks. Øystein Lydik Idsø Viken, *Frygte Gud og are Kongen: Preikestolen som politisk instrument i Noreg 1720-1814*. Upublisert ph.d.-avhandling, Universitetet i Oslo (Oslo, 2014).
90. Hemstad 2014a, s. 226 f.
91. Hemstad 2015.
92. Dagboksnotat 4/5 1814. Yngvil Beyer (red.), *Christiane Koren: Dagbok 1814*, NB Kilder 3:4, www.nb.no (Oslo, 2016).
93. Andreas Faye, *Norge i 1814* (Christiania, 1863), s. 10, note 2.
94. Sune Christian Pedersen, *Brudte segl: Spionage og censur i enevældens Danmark* (København, 2008), s. 273 f, 305 f.
95. Glenthøj og Ottosen, 2014.
96. Hemstad, "Berserker, værhaner og svensk smiger. Besværlige overganger høsten 1814", i Hemstad og Bjørn Arne Steine (red.), *Overgangstid: Forargelse og forsoning høsten 1814* (Oslo, 2016), s. 103 f.
97. Se også McKittericks drøfting av bokhistorie, bibliografi og manuskripter, 2011, s. 7–22.

Summary:

"The Campaign with Ink instead of Blood". Manuscripts. Print and the War of Opinion in the Scandinavian Public Sphere, 1801–1814"

Handwritten pamphlets circulated to a high extent as part of the war of opinion which went on in the Norwegian-Swedish borderland around 1814. This 'campaign with ink instead of blood', as Danish writers soon characterized this detested activity, was a vital part of the Swedish policy of conquering Norway from Denmark through the means of propaganda. This 'secret war of opinion', as it was described in 1803, culminated around 1814, when Sweden accomplished its long-term goal of forming a union with Norway. In this article I am concerned with the role and scope of handwritten letters, actively distributed as pamphlets as part of the Swedish monitoring activities in the borderland, especially in the period 1812 to 1813. These manuscripts were integrated parts of the manifold

of publications circulating within a common, although conflict oriented Scandinavian public sphere in the making at this time. The duplication and distribution of handwritten pamphlets, and the interaction with printed material, as Danish counter pamphlets quoting and discussing these manuscripts, illustrates that manuscripts remained important at the beginning of the nineteenth century. They coexisted and interacted with printed material of different kinds, and have to be taken into consideration when studying the public sphere and the print culture in this period.

Keywords: Pamfletter, mangfoldiggjorte håndskrifter, propaganda, offentlighet, 1812-års politikk, Norge, Sverige, skandinavisk politikk, Carl Johan